

Лілія ПИТЛЬОВАНА

кандидат історичних наук, доцент,

Український католицький університет

(Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5700-9992>

Електронна пошта: pytlovana@outlook.com

ІСТОРИКО-ФОЛЬКЛОРНИЙ ОБРАЗ КОЗАКА МАМАЯ ЯК СИМВОЛ ТЯГЛОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТРАДИЦІЇ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КАРИКАТУРИСТИКИ

У статті досліджено використання образу героя традиційної народної картини козака Мамаю у репрезентації дій ЗС України у боротьбі з російською агресією, виявлено особливості його контекстуалізації у перебіг російсько-українського протистояння, актуалізації сюжету і його символіки у сучасній українській карикатуристиці.

На основі аналізу карикатур продемонстровано, як актуалізований образ Мамаю підкреслює тяглість бойового і духовного досвіду ЗС України із бойовим минулим козацтва. Виявлено художні прийоми та символічні метафори, за допомогою яких карикатуристи вписують сюжет про козака Мамаю у поточні воєнні наративи. Доведено, що збірний образ козака Мамаю — військовослужбовця ЗС України поєднує у собі спільні бойові, духовні і моральні характеристики, притаманні борцям за волю України обох історичних періодів.

Ключові слова: журнал «Перець», Збройні Сили України, карикатура, козак Мамай, козацтво, озброєння, російсько-українська війна, Україна.

Постановка проблеми. Твори сучасної карикатуристици є важливою складовою візуального дискурсу російсько-української війни. Вони мають чималий вплив на громадськість із огляду на можливості швидкого їх поширення сучасними ЗМІ. Але якщо, починаючи з 2014 р., основними темами, що опинялися на вістрі олівця художників, була політика росії, російська пропаганда, особисто путін, то після повномасштабного вторгнення 2022 р. з'являється багато малюнків, мета яких — консолідувати суспільство у його протистоянні ворогу, зокрема, солідаризувати його з діями Сил оборони України.

Репрезентуючи у карикатурах дії ЗС України, автори малюнків часто акцентують увагу не лише на їх героїзмі та успіхах, а й на тяглоті української військової традиції. Однією з часто використовуваних метафор є представлення військовослужбовця ЗС України в образі козака або навпаки. Адаптація теми козаччини до обставин російсько-української війни відіграє важливу мобілізаційну і мотивуючу роль для українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри чималу кількість публіцистичних матеріалів, присвячених висвітленню російсько-україн-

ської війни у карикатуристиці, наукових робіт із цієї тематики обмаль. Окрему увагу дослідники звернули на особливості репрезентації росії (Питльована, Л. 2022а). Акцентується, що неспровокованим нападом на Україну, спробою знищити її державність, відкритим геноцидом щодо українського народу росія сама собі створила образ агресора і терориста, що позбавило українських карикатуристів потреби створювати якісь штучні концепти на означення росії як ворога (Питльована, Л. 2022b, с. 113–114). Актуалізація козацького чинника у карикатурах, присвячених російсько-українській війні, розглядається науковцями на прикладі візуальних та вербальних матеріалів сучасних ЗМІ (Питльована, Л. 2023). При дослідженні образу козака Мамаю ми послуговувалися дослідженнями, що аналізують змістові та композиційні складові традиційної картини, її роль та місце у народному мистецтві, феномен популярності (Бушак, С. 2008; Бушак, С. 2010; Бушак, С. 2022; Чорна, М. 2016).

Мета статті полягає в історико-культурологічному дослідженні контекстуалізації образу козака Мамаю у сучасній українській карикатуристиці для репрезентації дій Збройних Сил України у боротьбі з російською агресією.

Виклад основного матеріалу. Від початку повномасштабної російської агресії проти України у лютому 2022 р. художники-карикатуристи неодноразово використовували козацьку тематику при висвітленні дій ЗС України. Такі малюнки звертаються і до живого досвіду козацтва, втіленого у його бойовій майстерності, і до історичного міфу про козацтво (тут міф розуміється як знаряддя націєтворення), котрий є єдиним компонентом історичної пам'яті, що лишається недоторканим на рівні масової свідомості, визначає засади національного буття, систему національних моральних цінностей. В історії ХХ ст. вже відбувалася регенерація міфу про козацтво, коли воно тріумфально повернулося в українську політику 1918 року — Всеукраїнський з'їзд хліборобів проголосив Павла Скоропадського гетьманом, а козацька символіка і традиції мали легітимізувати його владу. Переворот кінця 1918 р. привів до влади С. Петлюру, якого називали верховним отаманом — цей титул апелював до козацької військової традиції. До цього міфу вдалися навіть більшовики: вони створили загони червоних козаків. У політичному плані козацький міф від кінця ХХ ст. і дотепер відіграє функцію утвердження історичної унікальності і незалежності України (Плохій, С. 2013, с. 21, 400–401).

Низка карикатур звертається до класичної іконографії української народної картини козака Мамає, що писали, зазвичай, художники-аматори за більш-менш однаковою композиційною і навіть колірною схемою. Такі традиційні зображення, що зустрічалися в усіх регіонах України від Карпат до Слобожанщини та Херсонщини у XVII–XIX ст., представляють козака Мамає як уособлення козацтва — захисника України. Цікаво, що при цьому сюжет має мирний, світський, ліричний характер: козак спокійно сидить під дубом, склавши ноги навхрест по-турецьки, грає на бандурці/кобзі, курить люльку, а поруч із ним — його кінь. Тварина підкреслювала відвагу козака, боротьбу за волю та народ, музичний інструмент виступав символом пісенності, поетичної душі українського народу, дуб уособлював його силу, люлька — спокій, зброя — готовність до оборони. Тобто на картині козак відклав зброю лише для того, щоби перепочити від війни і насолодитись музикою. Не всі, але багато картин про козака Мамає супроводжувалися текстовими написами, що мали інколи гумористичний відтінок (Суховарова-Жорнова, О. 2004, с. 264–266). Персонаж Мамає, козака-запорожця, повсюдно

використовувався і у вертепних дійствах, причому навіть у закарпатській частині Гуцульщини (Бушак, С. 2022).

Народний сюжет козака Мамає був настільки популярним, що скрізь, а особливо у регіонах, де вплив козащини був істотним, «мамаї» зустрічалися як елемент декору житла (стіни, двері, меблі, посуд). Він мав вплив і на професійних митців, зокрема образ бандуриста (козака-бандуриста) був одним із найпоширеніших у літературній і малярській творчості співця козащини Т. Шевченка (Бушак, С. 2017).

Походження образу козака Мамає, який грає на бандурці, і досі перебуває у полі науково-дослідницького дискурсу як істориків, так і мистецтвознавців. Стилистично «мамаї» близькі до шедеврів українського портретного живопису XVII–XVIII ст. доби козацького бароко. Доволі довго образ вважався портретом історичного козака чи то гайдамака XVIII ст. Мамає. В історичних джерелах існують згадки про принаймні п'ять реальних козаків із таким іменем (Бушак, С. 2008, с. 27). У розвідках авторів XIX ст. є згадки і про велетенський дуб Мамає під Чигирином. За іншою версією, «мамаї» є галереєю безіменних козацьких портретів, у яких втілено характерні етнічні типи облич українських чоловіків. Мистецькі паралелі образу козака Мамає, що передусім стосуються композиційної схеми, існують і з творами східного, зокрема перського, монгольського, скіфського, половецького мистецтва, і західного, голландського живопису (Бушак, С. 2010, с. 571–573, 576). Водночас спроби побачити в образі козака Мамає буддійське походження зазнають істотної критики, як і національно-патріотичний характер наукового дискурсу довкола картини (Галенко, О. 2009, с. 156–158). Однак сучасна російсько-українська війна актуалізує і робить затребуваним у медійному та інформаційному полі саме таку риторику, адже вона може сприяти мобілізації суспільства на протистояння агресору.

Серед карикатур часопису «Перець» можна виділити малюнок І. Поночевного «Заспіваймо «колискову» нашим воріженькам!» (Поночевний, І. 2022, с. 16) (рис. 1) із зображенням традиційної постаті козака Мамає, який грає на кобзі під деревом, де замість традиційної шаблі, патронташу і люльки висять воєнні злочинці путін, лукашенко і кадіров. Втім, мушкет Мамає стоїть під дубом, під рукою у козака, що вказує на те, що він щомиті готовий повернутися до воєнних дій.

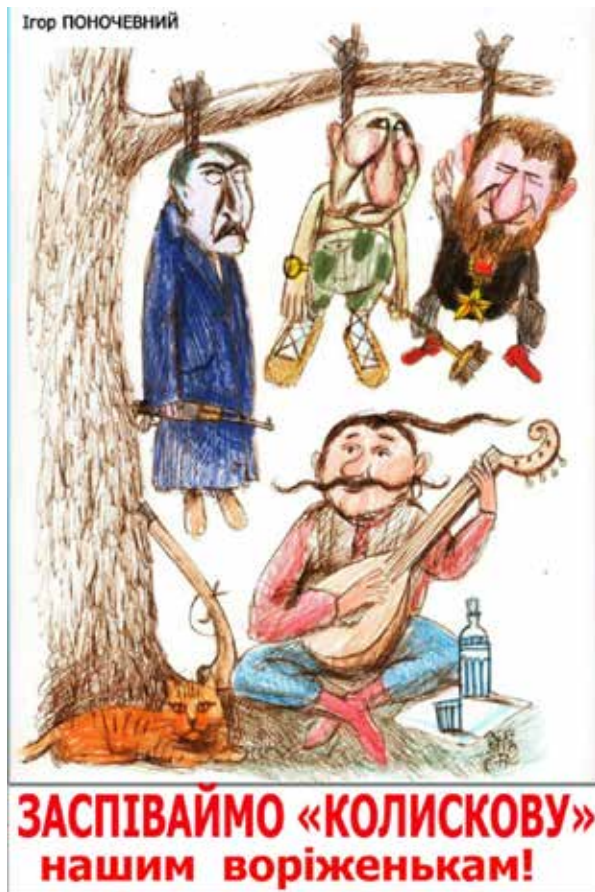

Рис. 1. Поночевний, І. (2022).
Заспіваймо «колискову» нашим воріженькам!

Композиція карикатури близька до однієї із народних картин, відтвореної 1854 р. українським етнографом французького походження Домініком П'єром Де ля Флізом (1787–1861). Обійшовши багато українських сіл, залишивши унікальні етнографічні замальовки, він у двох своїх акварелях відтворив образ Мамає та Мамаїв дуб, на гілках якого той вішав своїх ворогів. Цікаво, що у Де ля Фліза біля козака зображено пса (надзвичайно рідкісна, але дуже реалістично-переконалива композиційна деталь картини) (Бушак, С. 2008, с. 26, 63).

У І. Поночевного на цьому місці бачимо kota, якого, вочевидь, можна ідентифікувати як «бойового kota ЗС України». Цей інтернет-мем набув популярності під час російсько-української війни, що породила культ «чотирилапих побратимів» в українському війську (Скоростецький, В. 2022).

Промовисто виглядають і повішені персонажі карикатури. У першу чергу виділяється путін, розташований посередині трійки, з лаптями — символом «руського міра» — на ногах, і командирським годинником на руці, що вказує на те,

що саме він був ключовим ініціатором збройної агресії проти України. Оскільки автор малюнка порушує тему покарання винних у воєнних злочинах, то зображає головного винуватця зі шваброю у руках, що стала символом путінської росії загалом та її пенітенціарної системи зокрема. Лукашенко виглядає невиразно, у недолугому довгому пальто, з автоматом у руках, але зате по праву руку від путіна як головний співучасник злочинів путінського режиму. Адже територія білорусі використовувалася як для вторгнення у північні області України, так і для дислокації російських військ, здійснення ракетних обстрілів української інфраструктури, бойових вильотів російської авіації тощо. Зліва від російського лідера зображено його спільника у воєнних злочинах — главу Чеченської республіки Рамзана Кадірова. Чеченські військові формування, так звані кадірівці, брали участь у бойових діях проти Сил оборони України у складі збройних сил російської федерації від початку агресії і відзначилися жорстокістю і воєнними злочинами, у першу чергу, щодо цивільного населення, зокрема у населених пунктах Київської області. Водночас чеченські підрозділи здебільшого не беруть участі у прямих бойових зіткненнях, а відомі своїми постановочними роликами, розміщеними у соціальних мережах, за що й дістали прізвисько «tiktok війська». Тому і їхній лідер зображений на карикатурі дещо кумедно із орденом героя російської федерації, що на його шії виглядає радше іграшковим.

Зауважимо, що політичний і юридичний прорив у питаннях, порушених І. Поночевним, було здійснено 19 січня 2023 р., коли Європарламент 472 голосами проти 19 ухвалив резолюцію про створення спеціального трибуналу для вищого керівництва російської федерації та білорусі через збройну агресію проти України (Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes. 2023).

До образу козака Мамає звертається і відомий український карикатурист Олексій Кустовський (Кустовський, О. 2022а) (рис. 2). На одному з малюнків козак-бандурист представлений як скеля. Його постать буквально складається з каміння, його кістляві руки деревами вросли у землю, яку він захищає, і яка є його корінням. Автор малюнка підкреслює, що козак і його рідна земля проросли душею і тілом, вони — єдине ціле, твердиня, яку не можна розділити. Скеля вкрита лісом, що уособлює військову форму одягу, а вилиці воїна прикрашає бойова розмальовка у вигляді українського прапора.

Рис. 2. Кустовський, О. (2022а).
Без назви

Бандура сучасного Мамаєя стоїть на пусковій установці високомобільної ракетної системи залпового вогню M142 HIMARS, здатної використовувати весь спектр ракет боєприпасів MLRS, у тому числі оперативно-тактичні балістичні ракети типу ATACMS. На кабіні вантажівки на колісному ході — Державний Герб України. Потужні ракети вилітають із отворів в обичайці бандури, залишаючи за собою жовто-блакитний дим від палива. Таким чином, О. Кустовський поєднує постать козака Мамаєя і військовослужбовця ЗС України в один образ.

Ще одним цікавим моментом, пов'язаним із козаком Мамаєм, є те, що часто у народному фольклорі його вважають безсмертним, здатним воскреснути і продовжувати боротьбу з противником. Інший малюнок О. Кустовського (Кустовський, О. 2022b) зображає Мамаєя у центрі соняшника з кобзою в руках і шаблею біля ніг (рис. 3). Кожне зерно соняшника зображає обличчя козака. Таким чином, автор наголошує, що в Україні таких «мамаїв», готових встати на захист держави, сотні і тисячі, як і тих, хто вже віддав за неї своє життя.

Карикатура сповнена глибоким символізмом. У першу чергу, йдеться про соняшник, що в українському образотворчому мистецтві починає фігурувати із середини ХІХ ст., але символічного змісту набуває лише на початку ХХ ст. у творчості художника-модерніста, символіста, одного із професорів-фундаторів Української академії мистецтв Михайла Жука (1883–1964), а також художника-графіка, ілюстратора Георгія Нарбута (1886–1920). Зауважимо, що у доробку останнього тема козацтва також займала помітне місце. Зокрема, Г. Нарбут є автором малої Державної печатки гетьмана П. Скоропадського, де зображено

козака з шаблею на боці, пишаллю на плечі і тризуб. У радянські часи соняшник часто фігурував у картинах представниць наївного мистецтва, зокрема Марії Приймаченко (1909–1997). Події літа 2014 року викристалізували усвідомлення соняшника як українського символу. По-перше, нідерландський борт «Боїнг-777» МН17 авіакомпанії Malaysia Airlines після збиття зенітним ракетним комплексом «Бук» російського виробництва впав у соняшникові поля поблизу Донецька. По-друге, сталася трагедія розстрілу російськими військами колони українських військових під Іловайськом, які виходили з оточення так званим зеленим коридором, що пролягав соняшниковими полями. Саме після подій в Іловайську ця рослина стала уособленням мужності українських військовослужбовців і офіційним символом Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України (Клочко, Д. 2023). Тому використання його на карикатурі О. Кустовського не випадкове, до того ж головні формування українського козацтва розташовувалися у традиційних регіонах вирощування соняшників.

Рис. 3. Кустовський, О. (2022b).
Без назви

Символічним у карикатурі є також композиційне розташування її елементів. Воно подібне до буддистської та індуїстської мандали — симетричного малюнка, що є моделлю Всесвіту, де Всесвіт окреслений зовнішнім колом, а світ божеств розташований у центрі. То ж умовно можна інтерпретувати Мамаєя як центр козацького всесвіту, вписаного у контекст сучасної російсько-української війни.

До асоціацій пози козака Мамай із далекосхідними релігійно-філософськими практиками вдається О. Кустовський і у карикатурі «Козацьке дао» (Кустовський, О. 2023b) (рис. 4). Тут Мамай сидить не просто по-турецьки, як на традиційних народних картинах, а радше у позі лотоса, характерній для індуїстсько-буддистських медитативних практик, зокрема техніки дзадзен. Асана передбачає положення сидячи зі схрещеними ногами, які знаходяться на протилежних стегнах. Руки складені у ритуальну космічну мудру (ліва долоня лежить на правій, пучки великих пальців стикаються; руки утворюють овал), що забезпечує людині концентрацію на розумінні власного призначення у світі, збалансовує життя, тренує внутрішній дух. Очі медитуючого залишаються напівприкритими, погляд під кутом сорок п'ять градусів спрямований поперед себе. Оскільки малюнок звертається і до терміна «дао», то зауважимо, що у даосизмі однією з головних цілей медитацій, зокрема цигун, є створення, перетворення і циркуляція життєвої енергії, здатної допомогти людині приймати виважені рішення. Філософсько-етична концепція Дао як «шляху людини» передбачає її моральний вибір і проходження власної долі.

Рис. 4. Кустовський, О. (2023b).
Козацьке дао

Козак Мамай з кулоном-тризубом на шії одягнений у військову форму з нашивкою з жовто-блакитним прапором і у розвантажувальний жилет із запасними різками для автомата. Крім того, у своєму медитаційному спокої і відстороненості Мамай здатен протистояти вбивчому погляду міфологічної горгони Медузи, що перетворював людину на камінь. На карикатурі у ролі Горгони зображено путіна, що виглядає як змієволося чудовисько з тулубом людини і зміїним

хвостом замість нижніх кінцівок. Істота одягнута у генеральський однострій, що відповідає прийнятому у радянських військах у період існування НКВС (петлиці на комірі). На руці істоти пов'язка з літерою «Z» — символом російського вторгнення в Україну 2022 р., який часто називають путінською свастикою. Червоно-біло-чорна колірна гама пов'язки справді апелює до державної символіки нацистської Німеччини. Сьогодні використання символів російської агресії заборонено в Україні на державному рівні (Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну. 2022). Волосся істоти замінюють змії, голови яких мають форму крилатих ракет. У свою чергу, вуса і чуб Мамай також мають форму змії (Bavraktar, Javelin і Himars), що протистоять путінським ракетами. Таким чином, Мамай постає перед читачем, з одного боку, як втілення внутрішнього спокою, незворушності і концентрації, з іншого — він перебуває на сторожі, у постійній бойовій готовності до боротьби з ворогом. Крім того, підкреслюється важливість міжнародної військової допомоги, яку отримує Україна для протистояння агресору.

На іншій карикатурі (Кустовський, О. 2023a) (рис. 5) автор зобразив Мамай у військовій формі, у традиційній позі, із люлькою. Поруч із ним лежить військовий шолом у камуфльованому чохла й армійська фляга з емблемою ЗС України. На задньому плані композицію доповнює дуб та кінь, припнутий жовто-блакитними поводками до древка списа із короговою тих же кольорів і наконечником у вигляді Тризуба. Корогви, як ві-

Рис. 5. Кустовський, О. (2023a).
Козак Мамай — сила духу і незламність волі

домо, входили до складу козацьких клейнодів і були атрибутами влади старшини, а з середини XVII ст. — державними символами Гетьманщини. Спис здавна вживався атрибутом богів та легендарних героїв. Те, що на народних картинах, як і на цій карикатурі, він увіткнутий у землю, теж має символічне значення. У традиційній обрядовості слов'ян у такий спосіб окреслювали певну ділянку культурного простору, яку хотіли забезпечити від втручання злих сил (Чорна, М. 2016).

Уособлення цих сил зображено у руках Мамає у вигляді ворожого танка, переобладнаного у музичний струнний інструмент. Надання танку зовнішніх рис дракона підкреслює символізм цієї істоти у християнській культурі — символ смерті, п'яниці і диявола, який ввів людину в гріх у подібності змія (Міський, І. 2012, с. 156). Грифом цього «інструмента», міцно стиснутим рукою Мамає, служить голова путіна. Зображення російського лідера, окрім метафоричних різок, містить довгий ніс, що апелює до персонажу твору К. Колодзі про дерев'яного хлопчика Піноккіо, і символізує безперервну брехню, а також вуса, що викликають стійкі асоціації із іншим диктатором — фюрером нацистської Німеччини Адольфом Гітлером.

Автор також підкреслює роль озброєння, наданого Силам оборони України країнами-партнерами, тому, крім коня, поруч із Мамаєм зображено переносний протитанковий ракетний комплекс FGM-148 «Джавелін». Командно-пускова установка ПТРК з чітко виділеним оптичним прицілом зображена художником у козацькому стилі: з вусами, сережкою у вусі і жовто-блакитною нашивкою. На транспортно-пусковому контейнері — ті ж кольори і орнамент традиційної української вишивки. Призначений в основному для ураження бронетехніки цей ПТРК завдяки військово-технічній допомозі з боку США перебуває на озброєнні ЗС України.

Висновки. Використання образу козака Мамає у творах української карикатуристики періоду російсько-української війни підкреслює тяглість бойового і духовного досвіду Збройних Сил України. Сюжет традиційної картини XVII–XIX ст. став втіленням народної шани героїчному козацькому минулому. Як у ті часи український народ пов'язував свої сподівання на свободу і щастя з козацтвом, так і сьогодні військовослужбовці ЗС України як його історичні спадкоємці роблять усе задля збереження української державності.

Композиційно карикатури зберігають схему традиційної картини. Той незмінний лицарський спокій, яким на малюнках володіє сучасний Мамає, робить його символом не лише фізичного, а й духовного опору російській агресії, впертості і сили духу ЗС України у боротьбі з загарбниками. Як і Мамає, військовослужбовець ЗС України — «душа правдивая», що прагне не лише перемоги, а й торжества справедливості і заслуженого покарання воєнних злочинців.

Актуалізація сюжету відбувається вплітанням його у поточні воєнні наративи. Елементи традиційної картини, що символізували військове мистецтво козаків (шабля, спис, патронаж), замінюються сучасними видами озброєння (ПТРК FGM-148 «Javelin», РСЗВ M142 HIMARS, ударний БПЛА «Bayraktar»), предметами амуніції і боєприпасами (шолом, розвантажувальний жилет, різок автомата). Мамає часто зображується у камуфльованій уніформі, при цьому на карикатурах присутні і найважливіші українські національні та культурні символи: жовто-блакитний прапор, тризуб, вишиванка, сонях, а також новітні інтернет-меми, наприклад, тварини.

Таким чином, збірний образ козака Мамає — воїна ЗС України поєднує спільні бойові, духовні і моральні характеристики, притаманні борцям за волю України обох історичних періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes. (2023). URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230113IPR66653/ukraine-war-meps-push-for-special-tribunal-to-punish-russian-crimes> [дата зверн.: 29.11.2023].

Бушак, С. (2008). *Козак Мамає. Феномен одного образу та спроба прочитання його «ідентифікаційного коду»*: Альбом. Київ: Родовід, 304 с.

Бушак, С. (2010). Платон Олександрович Білецький — мамаєзнавець. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Вип. 17, с. 571–581.

Бушак, С. (2017). Українська народна картина «Козак Мамає» у житті та творчості Тараса Шевченка. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. Вип. 12–13, с. 6–19.

Бушак, С. (2022). Вічний козак, або Таємниці українських «Мамаїв». Локальна історія, 17 серпня 2022 року. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/vichnii-kozak-abo-taiemnitsi-ukrayinskikh-mamayiv/> [дата зверн.: 29.11.2023].

Галенко, О. (2009). Рецензія на: Козак Мамай: феномен одного образу та спроба прочитання його культурного «ідентифікаційного» коду. *Студії мистецтвознавчі*. № 1 (25), с. 151–158.

Клочко, Д. (2023). Наші трагічні й життєствердні соняхи. Український тиждень, 30 серпня 2023 року. URL: <https://tyzhden.ua/nashi-trahichni-j-zhyttiestverdni-soniakhy/> [дата зверн.: 29.11.2023].

Кустовський, О. (2022а). Без назви. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=5179080555494295&set=a.364125046989894> [дата зверн.: 29.11.2023].

Кустовський, О. (2022b). Без назви. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=5223544777714539&set=a.364125046989894> [дата зверн.: 29.11.2023].

Кустовський, О. (2023а). Козак Мамай — сила духу і незламність волі. Голос України. 28 червня 2023 року. URL: <http://www.golos.com.ua/article/369476> [дата зверн.: 29.11.2023].

Кустовський, О. (2023b). Козацьке дао. Голос України. 19 жовтня 2023 року. URL: <http://www.golos.com.ua/article/374472> [дата зверн.: 29.11.2023].

Миськов, І. (2012). Дракон (змій, змія) як символ: Схід — Захід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Історія». Вип. 28, с. 155–172.

Питльована, Л. (2022а). Репрезентація образу зовнішнього ворога у карикатурі журналу «Перець» під час російсько-української війни 2022 року. *Військово-науковий вісник*. Вип. 38, с. 243–265.

Питльована Л. (2022b). Російсько-українська війна 2022 року у карикатурі сатирично-гумористичного часопису «Перець. Весела республіка». *Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння: історія та сучасні виклики, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції*. Кам'янець-Подільський, Україна, 10 листопада 2022 р. Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», с. 113–115.

Питльована, Л. (2023). Збройні Сили України у протистоянні російській агресії у вітчизняній карикатуристиці 2022 року. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 23 листопада 2022 р. Київ: НУОУ, с. 218–219.

Плохій, С. (2013). *Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій*: авториз. перекл. з англ. М. Климчука. Київ: Laurus, 440 с.

Поночевний, І. (2022). Заспіваймо «колискову» нашим воріженькам! *Перець. Весела республіка*. № 4, с. 16. URL: https://www.perets.org.ua/perec/Журнал_перець_2022_04_14.jpg [дата зверн.: 29.11.2023].

Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX. (2022). *Офіційний вісник України*. № 49. Ст. 2681.

Скоростецький, В. (2022). Наші котики... та інші військові талісмани! *АрміяINFORM*, 9 січня 2022 року. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/09/nashi-kotyky-ta-inshi-vijskovi-talismany/> [дата зверн.: 29.11.2023].

Суховарова-Жорнова, О. (2004). Типологічна характеристика історичних портретів XVII–XVIII ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. № 11, с. 244–278.

Чорна, М. (2016). Сакральні простір і час в українській народній картині «Козак-Мамай». URL: https://www.vocnt.org.ua/statti/kozak_mamay [дата зверн.: 29.11.2023].

REFERENCES

Bushak, S. (2008). *Kozak Mamai. Fenomen odnogo obrazu ta sproba prochyttannia yoho «identyfikatsiinoho kodu»*: Albom [Cossack Mamai. The phenomenon of one image and an attempt to read its “identification code”: An album]. Kyiv: Rodovid, 304 s. [in Ukrainian].

Bushak, S. (2010). Platon Oleksandrovykh Biletskyi — mamaieznavets [Platon Oleksandrovykh Biletsky — kozak Mamai scholar]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problem*. Vyp. 17, s. 571–581. [in Ukrainian].

Bushak, S. (2017). Ukrainska narodna kartyna «Kozak Mamai» u zhytti ta tvorchosti Tarasa Shevchenka [Ukrainian folk painting «Cossack Mamai» in the life and work of Taras Shevchenko]. *MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia*. Vyp. 12–13, s. 6–19. [in Ukrainian].

Bushak, S. (2022). Vichnyi kozak, abo Taiemnytsi ukrainskykh «Mamaiv» [The Eternal Cossack, or Secrets of the Ukrainian Mamai]. *Lokalna istoriia*, 17 serpnia 2022 roku. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/vichnii-kozak-abo-taiemnytsi-ukrayinskikh-mamayiv/> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Halenko, O. (2009). Retsenziia na: Kozak Mamai: fenomen odnogo obrazu ta sproba prochyttannia yoho kulturnoho «identyfikatsiinoho» kodu [Review on: Cossack Mamai: The Phenomenon of a Single Image and an Attempt to Read Its Cultural «Identification» Code]. *Studii mystetstvoznavchi*. № 1 (25), s. 151–158. [in Ukrainian].

Klochko, D. (2023). Nashi trahichni y zhyttiestverdni soniakhy [Our tragic and life-affirming sunflowers]. *Ukrainskyi tyzhden*, 30 serpnia 2023 roku. URL: <https://tyzhden.ua/nashi-trahichni-j-zhyttiestverdni-soniakhy/> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Kustovskyi, O. (2022a). Bez nazvy [Untitled.]. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=5179080555494295&set=a.364125046989894> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Kustovskyi, O. (2022b). Bez nazvy [Untitled.]. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=5223544777714539&set=a.364125046989894> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Kustovskyi, O. (2023a). Kozak Mamai — syla dukhu i nezlamnist voli [The Cossack Mamai — strength of spirit and unbreakable will.]. *Holos Ukrainy*. 28 chervnia 2023 roku. URL: <http://www.golos.com.ua/article/369476> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Kustovskyi, O. (2023b). Kozatske dao [Cossack Tao]. *Holos Ukrainy*. 19 zhovtnia 2023 roku. URL: <http://www.golos.com.ua/article/374472> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Miskov, I. (2012). Drakon (zmii, zmiia) yak symvol: Skhid — Zakhid [Dragon (serpent, snake) as symbol: East — West]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii «Istoriia»*. Vyp. 28, s. 155–172. [in Ukrainian].

Pytlova, L. (2022a). Rerezentatsiia obrazu zovnishnoho voroha u karykaturi zhurnalu «Perets» pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku [The image of the external enemy in representation of Perets magazine cartoons during the russian-ukrainian war in 2022]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 38, s. 243–265. [in Ukrainian].

Pytlova, L. (2022b). Rosiisko-ukrainska viina 2022 roku u karykaturi satyrychno-humorystychnoho chasopysu «Perets. Vesela respublika» [The Russian-Ukrainian war of 2022 in a cartoon by the satirical and humorous magazine “Perets. Fun Republic”]. *Moskovsko-ukrainske militarne i svitohliadne protystoianni: istoriia ta suchasni vyklyky, Materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi onlain-konferentsii*. Kamianets-Podilskyi, Ukraina, 10 lystopada 2022 r. Kamianets-Podilskyi: NRZVO «Kamianets-Podilskyi derzhavnyi instytut», s. 113–115. [in Ukrainian].

Pytlova, L. (2023). Zbroini Syly Ukrainy u protystoianni rosiiskii ahresii u vitchyzniani karykaturystytsi 2022 roku [The Armed Forces of Ukraine in Confronting Russian Aggression in Ukrainian Cartoons in 2022]. *Ukrainske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva: Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 23 lystopada 2022 r. Kyiv: NUOU, s. 218–219. [in Ukrainian].

Plokhii, S. (2013). *Kozatskyi mif. Istoriia ta natsiietvorennia v epokhu imperii* [The Cossack Myth History and Nationhood in the Age of Empires]: avtoryz. perekl. z anhl. M. Klymchuka. Kyiv: Laurus, 440 s. [in Ukrainian].

Ponochevnyi, I. (2022). Zaspivaimo «kolyskovu» nashym vorizhenkam! [Let’s sing a «lullaby» to our enemies!]. *Perets. Vesela respublika*. № 4, s. 16. URL: https://www.perets.org.ua/perec/Журнал_перец_2022_04_14.jpg [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsyystskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsyystskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu [On the prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, the armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, and the symbols of the military invasion of Ukraine by the Russian Nazi totalitarian regime]: *Zakon Ukrainy vid 22.05.2022 r. № 2265-IX.: Law of Ukraine of 22.05.2022*. (2022). *Oftsiiinyi visnyk Ukrainy*. № 49, art. 2681. [in Ukrainian].

Skorostetskyi, V. (2022). Nashi kotyky... ta inshi viiskovi talismany! [Our kitties... and other military mascots!]. *ArmiiaINFORM*, 9 sichnia 2022 roku. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/09/nashi-kotyky-ta-inshi-vijskovi-talismany/> [Accessed: 29.11.2023]. [in Ukrainian].

Sukhovarova-Zhornova, O. (2004). Typolohichna kharakterystyka istorychnykh portretiv XVII–XVIII st. [A typological characterization of historical portraits of the 17th–18th centuries.]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytanntia teorii ta metodyky*. № 11, s. 244–278. [in Ukrainian].

Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes. (2023). URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230113IPR66653/ukraine-war-meps-push-for-special-tribunal-to-punish-russian-crimes> [Accessed: 29.11.2023]. [in English].

Liliia PYTLOVANA

PhD of Historical Sciences, Associate Professor

Ukrainian Catholic University (Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5700-9992>

COSSACK MAMAI'S HISTORICAL AND FOLKLORE IMAGE AS A SYMBOL OF CONTINUITY OF NATIONAL MILITARY TRADITION IN THE REPRESENTATION OF MODERN UKRAINIAN CARICATURISTICS

This article demonstrates that since the plot of the traditional painting of the seventeenth and nineteenth centuries about the Cossack Mamai became the embodiment of people's respect for the heroic Cossack heritage, the use of the image of Mamai in the works of Ukrainian caricaturists during the russian-Ukrainian war emphasizes the continuity of the combat and spiritual experience of the Cossacks and the Armed Forces of Ukraine. The analyzed caricatures also underline the continuity of the expectations of the Ukrainian people, who once associated their hopes for freedom and happiness with the Cossacks, and today - with their historical heirs - the soldiers of the Armed Forces of Ukraine, who are doing everything to preserve Ukrainian statehood during the full-scale russian aggression.

In the caricatures, the unchanging knightly calmness of the present-day Mamai makes him a symbol of physical and spiritual resistance to russian aggression, of the persistence and fortitude of the Armed Forces of Ukraine in their fight against the invaders. Like Mamai, a serviceman of the Armed Forces of Ukraine “is a true soul” who is striving not only for victory but also for justice and the deserved punishment of war criminals.

Actualization of the historical plot occurs through its incorporation into current military narratives. The elements of the traditional painting that symbolized the military art of the Cossacks (saber, spear, patronage) appear substituted by modern weapons used by the Armed Forces of Ukraine (FGM-148 Javelin, M142 HIMARS, and The Bayraktar TB2), equipment and ammunition (helmet, individual integrated fighting system, gun magazine). Mamai is often depicted in a camouflage uniform. At the same time, the most important Ukrainian national and cultural symbols are also present in the caricatures: yellow and blue flag, trident, embroidery, and sunflower, as well as the latest Internet memes, such as the Armed Forces cat.

The article proves that the collective image of the Cossack Mamai and the soldier of the Armed Forces of Ukraine combines common combat, spiritual, and moral characteristics inherent in fighters for the freedom of Ukraine of both historical periods.

Keywords: “Perets” magazine, Armed Forces of Ukraine, caricature, Cossack Mamai, Cossacks, weapons, russian-Ukrainian war, Ukraine.